

12. Shevchenko H. P. Odukhotvorennyi obraz liudyny kultury KhKhI stolittia: protses yoho vykhovannia u vyshchii shkoli / H. P. Shevchenko // Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka. – 2015. – Vyp. 5. – S. 213-225.
13. Shcherbakova T. O. Interpretatsiia idei «liudyny kultury» u prozi A. Dimarova / T. O. Shcherbakova // Nauk. zap. Kharkiv. nats. ped. un-tu im. H. S. Skovorody. – Ser.: Literaturoznavstvo. – 2011. – Vyp. 2(3). – S. 135-142.

Maria Chikarkova

The concept of "man of culture" as ghost definitions

The article analyzes the term "man of culture", which is often found in scientific works (mostly educational and philosophical direction) of the last two decades. The author states an inconsistency and an internal divergence of the term, an inability to discover its genesis. There are a dimness and vagueness of content which different authors put in the concept of culture. Almost all writers are influenced by the Soviet critical attitude to religion. This leads to the neglect of the genesis and traditional meaning of "spirituality", attempts to reduce it to the artistic and aesthetic or educational issues. Typical disadvantages of these studies are avoiding the subject, the concrete historical material and substitution of an investigation for rhetoric and insufficiently well-grounded abstract reasoning.

Most authors are focused just on a synchronic time sample, the historical and diachronic analysis of the problem almost do not take place. Attempts differentiate the term "cultural man" and "a man of culture" are extremely subjective and almost unjustified. The concept of "human culture" is based on the misconception the man allegedly might exist outside of culture.

The phrase "a man of culture" is a failed attempt to build a scientific term in according to models like Homo Faber, Homo Ludens, etc. However, in our view, the definition of "person of culture" is devoid of philosophical consistency and should be removed from the scientific use.

Keywords: a man of culture, cultural man, culture, spirituality, education.

Надійшла до редакції 9.09.2016 р.

УДК 2:316.356.4

**© Ірина Гутковська
(Чернівці)**

ЕТНІЧНІСТЬ ТА РЕЛІГІЯ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ДИСКУРС

У статті аналізуються терміни «етнічність» і «релігія». Автор зауважує, що один з аспектів етнічності, як форми міжгрупових соціальних відносин, це повертає увагу читача до терміну «ідентичність». Серед різних видів ідентичності розрізняють культурну, етнічну та національну, релігійну або етнічну ідентичність. Етнічна ідентичність є також способом ідентифікації групи або індивіда.

Велика увага приділяється етнічності як символічній конструкції, яка має психологічну основу. Співвідношення релігії та етнічної приналежності є важливою науковою проблемою. Вона має різні підходи. Релігія і етнічна приналежність є об'єктом уваги різних наук – релігієзнавства, етнології, антропології, етнографії, культурології, історії тощо. Кожна з них у власному контексті аналізує їх природу, функції, історію та особливості взаємодії. На стику різних наук етнологія релігії цікавиться явищами, що виникають з відносин між етнічністю та релігією, етнічними та національними релігіями, національною церквою і етнізацією, етнічною ідентифікацією та ідентичністю, релігійним націоналізмом і національно-релігійними конфліктами тощо. В межах етнології релігії розкривається вплив релігії на формуванні етнічної групи. Етнологія релігії досліджує події та явища, породжені взаємодією етнічних і релігійних чинників. Детально описується процес етнічної і релігійної ідентифікації. Етнічна ідентичність є результатом процесу самоусвідомлення в рамках етнічної групи. Виснується, що релігійна ідентичність може бути індивідуальною

або груповою. Поняття «релігійна ідентифікація» базується на індивідуальній внутрішній потребі реалізувати себе, демонструючи свої релігійні переконання і цінності.

Автор приходить до висновку, що релігія є одним з етнічних «deskriptorів», важливих чинників, які можуть бути виявлені, щоб визначити етнічну приналежність.

Ключові слова: етнічність, релігія, етнічна ідентичність, релігійна ідентичність, релігійний фактор.

Актуальність. Етнічність та релігія є поняттями, які і сьогодні привертають увагу багатьох наук гуманітарного циклу, оскільки є невід'ємною складовою соціокультурного буття. Академічний інтерес до етнічної приналежності і релігії виникає з того факту, що до недавнього часу вони не були визначені як актуальні для наукового вивчення, оскільки пануюча ідеологія відносила їх до залишкових явищ, які в майбутньому мають бути подоланими. Необхідність комплексних досліджень у цій сфері стала очевидною [16]. Взаємозв'язок етносу та релігії виявляється на перетині предметних сфер і становить поле вивчення для етнології релігії, яка досліджує явища та феномени, породжені взаємодією етнічного та релігійного факторів, що й визначає актуальність міждисциплінарних досліджень.

Мета роботи – порівняння етнічної приналежності і релігії в міждисциплінарному підході.

Завданнями статті є: висвітлити специфіку генези терміну «етнічність»; виявити сутність процесу ідентифікації (етнічної та релігійної) та його специфіки; з'ясувати співвідношення релігійного та етнічного чинника у системі соціокультурної ідентичності.

Рівень дослідження проблеми. Аналіз проблеми став предметом зацікавлення як зарубіжних, так і вітчизняних науковців у сфері релігієзнавства, соціології, політології, психології, етнології та культурології, оскільки вивчення даних феноменів потребує застосування міждисциплінарних підходів. Відповідно, дослідженням етнічної та релігійної ідентичності займалися М.Бенкс [19], П.Брас [4], П. Гнатенко [8], О.Дженкінс [20], О.Картунов [9], Н.Лебедева [10], А. Лоза [12], Л. Филипович [16, 17, 18] та ін.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що релігія і етнічність є об'єктами уваги різних наук – релігієзнавства, етнології, антропології, культурології, історії. Вони аналізують природу, функції, історію та особливості їх взаємодії. На перетині предметних сфер цих наук досліджує зазначені феномени етнологія релігії; її специфіка полягає в тому, що етнологію релігії цікавлять не власне релігія чи етнос, а феномени, які виникають внаслідок їх взаємозв'язку: етнічні та національні релігії, етнорелігійність, етноконфесійність, національна церква, етнізація та космополітизація релігії, етнорелігієгенез, етнорелігійна ідентифікація та етнорелігійна ідентичність, релігійний націоналізм, етнорелігійні та етноконфесійні конфлікти тощо [18, с. 79].

Відповідно, співвідношення релігії та етнічної приналежності є важливою науковою проблемою, вирішення якої має різні підходи. Етнологія релігії вивчає насамперед етнічні корені релігії та релігійні теорії походження етносів. Цю науку цікавить етнічний аспект еволюції релігії, зокрема етноконфесійна історія народів, пізнання якої дає можливість виділити етапи етнорелігієгенезу людства. В рамках етнології релігії з'ясовується вплив релігії на формування етносу, і навпаки – як етнос формує власну релігію [8, с. 81].

Насамперед варто дослідити витоки дослідження поняття «етнічність». Його поява в наукових дослідженнях ХХ ст. мала дві основні причини. Перша з них була пов'язана зі змінами самого соціального світу, а друга – з перетворенням теоретичної парадигми і способів теоретизування в соціальній антропології та соціології [15, с. 49]. Концепція етнічності стала набувати все більшої значимості в антропологічній теорії, а відповідно, з'явилися різноманітні підходи до її вивчення.

Слідом за Дж. Гатчінсон та Е. Смітом, пропонуємо поділ усіх наявних підходів до «етнічності» на два великих напрямки та низку альтернативних підходів [6]. Перший – це так звані «примордіалісти». «Primordial» – «примордіальний», перекладається як «первісний, первозданний, споконвічний» тощо [9, с. 18]. Цей термін уперше застосував Едвард Шилз, який зазнав впливу соціології релігії. Він прагнув розрізнити певні види суспільних зв'язків

(собистих, примордіальних, сакральних та громадянських) і показати, що навіть у модерних громадянських суспільствах продовжують існувати інші види суспільних зв'язків [окрім громадянських] [6, с. 216-217]. Цю ідею розвинув К. Гіртц, який стверджував про «нездоланність», пов'язану з певним типом суспільних зв'язків, які їх учасники розглядають як зовнішні, нав'язані. І тут дуже важливо відзначити, що ознаку «примордіальності» індивіди лише приписують зв'язкам – релігійним, мовним, регіональним та звичаєвим. К. Гіртц виходить з припущення, що потяг до ефективного, динамічного, модерного суспільства взаємодіє з іншим могутнім потягом – потягом до особистої ідентичності, яка ґрунтується на «примордіальних прихильностях» [7].

Це твердження близьке до переконаності М. Вебера у тому, що політична дія має своїм найглибшим джерелом «віру у кровноспоріднену спільність, якщо дуже значні відмінності антропологічного характеру не розхитують її» [5, с. 389-395]. «Примордіалізм» як такий викликав значну кількість критичних закидів і звинувачень у статичному, натуралістичному розумінні етнічності і браку пояснювальної здатності. Дослідники часто вказують на гнучкість етнічної ідентичності [6, с. 216-217].

З позицій примордіалістської концепції етнічність уявляється як така властивість особистості, яку вона першопочатково набуває як результат успадкування антропологічних, психофізіологічних та інших природно-біологічних особливостей своїх предків, так і в результаті первинної соціалізації у певному етнічному середовищі. При такому уявленні про природу етнічності вона виступає як аскриптивний, тобто приписаний статус особистості, визначник її місцезостащування в етнонаціональній структурі суспільства [2].

За останню чверть ХХ століття склалася досить численна та впливова школа примордіалістів. Найбільш відомими її представниками, крім згаданих Е. Шилза і К. Гіртца, є М. Вебер, М. Новак, Е. Сміт та багато інших [9, с. 18].

У рамках даного підходу теорії поділяються на дві групи – групу, в якій етнічність розглядається як природно-біологічний феномен, і групу, де акцент робиться на культурно-історичній природі етнічності.

Передбачалося, що об'єктивні і сприйняті членами контактуючих груп відмінності служать основою для вироблення групової ідентичності [8, с. 100-101].

У даному контексті привертає до себе увагу, перш за все, той факт, що попри певні неузгодженості між прихильниками примордіалістського підходу, їх об'єднує визнання того, що етнічність, у власному значенні цього слова, ґрунтується на успадкуванні. Суттєвим при визначенні етнічної групи П. Брас вважає не дійсне походження, а віру в спільне походження [4, с. 229].

П. Брас, дотримуючись інструменталістського бачення етнічності, погоджується з існуванням у індивідів певних «примордіальних прихильностей», як релігія або місце народження. Проте він не надає їм вирішального значення (у чому не погоджується з примордіалістською концепцією, наголошуючи на мінливості цих «прихильностей»). На думку П. Браса, етнічність визначає виключно віра у спільне походження [4, с. 229-231].

Варто зазначити, що етнічність – це не тільки культурно-генетична приналежність до того чи іншого етносу, але й форма суб'єктивного зв'язку з ним, міра включення особистості в етнічну систему. В цьому аспекті поняття «етнічність» стає тотожним поняттю «етнічна ідентичність» і означає сприйняття себе членом тієї чи іншої етнонаціональної групи [2].

На протигагу примордіалізму, зазвичай, пропонують інструменталізм. Ця модель етнічності підкреслює ступінь пластичності в етнічній ідентифікації та творенні етнічних груп [21, с. 44].

Інструменталістська концепція акцентує свою увагу на ролі та значимості етнічності як інструмента для вирішення соціальних, політичних, особистісних проблем. Представниками даного напрямку етнічність розглядається як ситуативна ідентифікація, яка залежить від стосунків та сприйняття, що залежать від ситуації, в якій опиняється індивід [23]. На думку М. Бенкса, визначення «політичної етнічності» та інструментальне використання етнічної ідентичності відбуваються й окреслюються відповідно до обставин [19, с. 24].

Базисом теорії конструктивізму є відкидання об'єктивності існування всіх етнічних утворень, уявлення про них як про продукти індивідуальної та групової свідомості, як про

особливу форму дискурсивної практики, котра ділить світ на «нас» та «них», конститууючої, таким чином, соціальний простір. Згідно з цією концепцією, етнічність – це не властивість особистості, а характеристика стану її свідомості [2].

У рамках конструктивістського розуміння етнічність визначається як найбільш широка категорія соціальної ідентичності, а також як форма соціальної організації, що існує за рахунок відтворення міжгрупових меж, механізм дії яких визначається більшою мірою маніпуляцією соціальною ідентичністю членів групи [6, с. 100-101].

Яскравим представником конструктивістського напрямку є Б. Андерсон. Важливим для розуміння конструктивізму є дослідження його праці «Уявлені спільноти». На його думку, всі спільноти, більші за первісні селища (а може, навіть і вони) – уявлені. Спільноти варто розрізняти не за їх складністю/справжністю, а за тим стилем, в якому вони уявляються [1, с. 31-33].

Іншим представником цього ж напрямку є В. Соллорс. У праці «Винайдення етнічності» він стверджує, що називати етнічність – яка належить і сприймається іншими як приналежність до етнічної групи – вигадкою сигналізує про інтерпретації у сучасному і постмодерному контексті. Тут є внутрішня семантична закономірність. Етнічність, таким чином, є чудовим об'єктом для сучасного дослідження [22, с. XIII].

Саме механізми етнічної ідентифікації виявилися в центрі уваги конструктивістської та інструменталістської наукових шкіл. Їм вдалося показати, що етнічність, ототожнювана ними з етнічною ідентичністю, є таким утворенням, яке не виникає першопочатково, а привноситься у свідомість індивідів і груп у процесі цілеспрямованої дії, що носить найчастіше маніпуляційний характер.

Етнічність, будучи, з одного боку, об'єктивно заданою характеристикою культурної приналежності особистості, з другого боку, відображає ступінь готовності особистості ідентифікувати себе з групою своєї приналежності [2].

Етнічність може бути визначена як особлива характеристика суб'єктивності, що складається з відчуття переживання індивідом приналежності до певної групи або спільноти людей. Йдеться про специфічну форму ідентифікації, що полягає у співвідношенні людиною деяких складових власної визначеності з характеристиками групи, до якої вона належить. Тим самим етнічність як етнічна ідентичність складається з суб'єктивного, символічного або емблематичного використання якого-небудь аспекту культури, щоб відрізнити себе від інших груп. Етнічні групи, що використовують культурні символи, є спільнотами, які суб'єктивно усвідомлюють себе, встановлюють власні критерії для включення в групу та виключення з неї. З цієї точки зору етнічність виступає як форма самосвідомості групи або суб'єктивної самосвідомості індивіда.

Зрозуміло, що самоідентифікація індивідів може реалізовуватися на різних рівнях та в різних формах. Етнічність як специфічний спосіб ідентифікації базується перш за все на свідомості спільноти походження, традицій, цінностей, вірувань, усвідомлення зв'язку між поколіннями та історичної спадкоємності і в цьому розумінні є спрямованою у минуле формою ідентичності, що відрізняє її від класової, професійної, релігійної або політичної.

Отже, один з аспектів етнічності – її трактування не тільки як форми міжгрупових соціальних відносин, але й способу ідентифікації на груповому або індивідуальному рівні. «Етнічні» відносини можуть існувати між такими групами або спільнотами, які усвідомлюють себе як культурно відмінні одне від одного. Етнічність як етнічна ідентифікація є символічною конструкцією, механізми здійснення якої мають психологічну основу.

Отже, найважливішою ознакою етносу є те, що прийнято визначати як «етнічна ідентичність» та «етнічна ідентифікація», якщо ідентичність розуміти як ідеальне ототожнювання індивіда з групою, а ідентифікацію як механізм ідентичності та її прояв. Разом з тим саме поняття «ідентифікація» неоднозначне й різнопланове, що підтверджує варіативність її причин і механізмів [14, с. 89].

Етнічна ідентичність – це, в першу чергу, результат емоційного процесу усвідомлення себе представником етносу, певна міра ототожнення себе з ним і відокремлення від інших етносів [3, с. 175-181].

Формуванню етнічної ідентичності передують складний і суперечливий процес етнічної ідентифікації. У його структурі виділяють два основних компоненти: когнітивну та афективну складові.

Таким чином, у самому процесі етнічної ідентифікації закладено внутрішню конфліктність. Тому про етнічну ідентичність особистості можна говорити лише у тому випадку, коли сформовано почуття приналежності до етнічної групи, а основні її характеристики сприймаються як цінність [2].

Вимір етнічності як стану свідомості досліджується у рамках наук психологічного циклу. Як правило, предметом вивчення стає етнічна ідентичність, яка трактується як синонім етнічності. При вивченні етнічної ідентичності, її якісних характеристик використовуються наступні параметри: значимість для індивіда його етнічної приналежності, її актуальність; місце, яке посідає етнічна ідентичність у загальній структурі соціальної ідентичності; а також «валентність», яка може бути позитивною, нейтральною або негативною. Використання цих чи інших критеріїв дозволяє виділити різні типи етнічності і диференціювати індивідів за цією ознакою [2].

Під етнічною ідентичністю розуміють ступінь об'єктивного усвідомлення індивідом себе представником деякої етнокультурної спільноти. Дана характеристика ідентичності, це континуум, на одному полюсі якого знаходиться визначеність етнічної ідентичності (чітке усвідомлення індивідом себе як представника етнокультурної спільноти), а на другому – її невизначеність (низький ступінь усвідомлення індивідом себе як члена етнокультурної групи) [10, с. 52].

Етнічна ідентичність є результатом особистісної та групової самоідентифікації, підґрунтя якої становлять різноманітні психологічні, географічні та соціокультурні ідентитети: традиційні характеристики (стереотипи поведінки, релігійні, расові, мовні, психічні), а також сучасні (продукти соціалізації і політизації суспільства та його окремих груп) [13, с. 60].

Підкреслимо, що важливим фактором етнічності може виступати релігія. На певних етапах розвитку етнічних спільнот почуття ідентичності формувалось та було переважаючим за конфесійною приналежністю [15, с. 58].

Як бачимо, етнічна ідентичність формується на основі усвідомлення спільності уявлень про себе і своє оточення, які поділяються членами певної етнічної групи і формуються в процесі взаємодії з іншими етносами. Етнічність розуміють як успадковану характеристику [13, с. 61].

Етнічна самосвідомість не тільки містить знання про особливості своєї етнічної групи, але й пронизана складною тканиною емоційних переживань, що органічно входять до її структури. Самовідображення етнічної групи, супроводжуючись переживаннями етнодиференціюючих ознак, виявляється у цілій гамі почуттів, безпосередньо пов'язаних з членством в етнічній групі [11, с. 169-174].

В усвідомленні власної ідентичності особистості значну роль відіграє група, яка визнає особистість «своєю», та з якою особа себе ототожнює. Такими групами виступають ті, що мають характер спільноти (релігійна, регіональна, етнічна). Їм належить фундаментальна роль у формуванні ідентичності.

Можнемо погодитись з релігієзнавцем Л. Филипович, що поняття ідентичності достатньо повно відрефлексоване в науці, яка виділяє різні її види, зокрема культурну, етнічну, релігійну тощо. Однак і досі не існує єдиної дефініції, яка б вичерпно пояснювала явище тотожності, що пов'язано не лише із багатозначністю базових понять, але й із різними дисциплінарними підходами. Можна дискутувати, які ознаки маркують ідентичність, але вона неодмінно пов'язана, з одного боку, із відчуттям належності, подібності, схожості, а з іншого – з відчуттям окремішності, інакшості щодо чужих етносів, релігій, культур [17, с. 62].

Вітчизняні вчені зацікавилися суттю феномена етнічності, формами прояву, історією формування, умовами, які сприяють або зміцненню, або розмиванню ідентичності та сучасним її станом. Визначивши, що таке ідентичність, особистісна і групова, науковці зводили її до подібності або тотожності. З часом виникла потреба удосконалити і розвинути розуміння ідентичності. В ній почали бачити інтегрованість людини і суспільства, їх здатність до

усвідомлення своєї самототожності. Серед різних видів ідентичності виокремлювалися культурна, етнічна та національна, релігійна або етнорелігійна ідентичність [17, с. 63].

Отже, серед сучасних концепцій розуміння етнічності можна виділити етнічність як етнічну групу та етнічність як ідентифікацію, які є взаємопов'язаними, етнічність є аспектом соціальної взаємодії між групами. Усвідомлення своєї неповторності сприяє формуванню антитези «ми» – «вони», «свої» – «чужі».

Як фактор соціальної комунікації та ідентифікації релігія є важливою культурною характеристикою. Вплив релігійної ідентичності залежить від соціуму та ідентифікації особистості. Зрозуміло, що характеризувати одне суспільство на основі стереотипів та забобонів іншого є несправедливим і не доцільними. А тому, для уявлення про самоідентичність ми не можемо передбачити, як група буде обирати, щоб ідентифікувати себе, на відміну від інших груп. Релігія може бути первинним чинником, свідомо чи несвідомо, для соціальної інтеграції та згуртованості групи. Ця релігійна ідентичність може бути основним способом, яким вони усвідомлюють себе. Природні і інтуїтивні соціальні ідентичності не завжди можна підвести під чіткі, стандартні категорії або красиві й акуратні описові характеристики. Індивіди акцентують свої відмінності, але об'єднуючись в групу, підкреслюючи схожість. Відповідно, подібність у рамках групи повинна бути переважаючою [20].

Саме тому варто звернути увагу і на поняття релігійної ідентичності, яке включає в себе як загальне релігійне самовизначення людини, так і конкретну форму конфесійної ідентичності. Релігійна ідентичність є способом усвідомлення своєї духовної орієнтації в її співвідношенні з іншою формою духовності.

Релігійна ідентичність може бути індивідуальною та груповою. Індивідуальну релігійну ідентичність індивід набуває у процесі соціалізації, включення людини в систему певних конфесійних відносин, а також через сприйняття і внутрішнє усвідомлення та засвоєння релігійних ідей, норм, цінностей. Результатом цього процесу є релігійний досвід особистості, що конкретизується в релігійній ідентичності. Індивідуальна релігійна ідентичність визначається як суб'єктивна приналежність до групи або суб'єктивне переживання індивідом своєї приналежності до релігійного співтовариства.

Як відомо, у колективному типі ідентичності суб'єктом усвідомлення виступає група. Такий тип ідентичності формується в процесі співставлення з іншими конфесійними групами, що формує характерну для цієї групи релігійну картину світу. Ці уявлення дають можливість людині чи групі співставляти себе з наявними культурно-релігійними парадигмами та інтегруватися в певну релігійну традицію.

Саме тому релігійна ідентифікація безпосередньо пов'язана з інтегративною функцією релігії – її здатності бути засобом ідейного об'єднання, згуртування мас, індивідів та інститутів, спільністю єдиної віри, догм, сповідання. Релігійна інтеграція за ознакою єдиного віросповідання може, зокрема, виступати соціальним знаком, «міткою», за допомогою яких віруючий співвідносить себе зі спільністю. Тобто, через релігію особа включає себе в окрему соціальну групу, ідентифікує себе з нею. Ця релігійна ідентифікація може мати не лише індивідуальний характер, а й поєднуватися з усвідомленням етнічної чи національної належності. Релігія як соціальний ідентифікаційний знак має значення не лише для віруючих, релігійної спільноти чи групи, а й для суспільства загалом [12].

Релігійна ідентифікація виникає в індивіда на основі внутрішньої потреби реалізувати самого себе через демонстрацію своїх релігійних переконань і ціннісних орієнтацій. Ця демонстрація релігійних переконань відбувається за допомогою безпосередньої участі в різноманітних культових діях, богослужіннях, паломництва. Саме на основі схожості чи відмінності в релігійних переконаннях відбувається процес долучення себе до релігійної групи, прийняття її цілей та цінностей, усвідомлення цілісності і формування відчуття «ми» та протиставлення і формування відчуття «вони» [12].

Варто зазначити, що релігійна ідентичність перебуває у сфері особливого зацікавлення етнології релігії, яка вивчає етнорелігійну свідомість, її структуру, механізми вияву етнорелігійної належності, ті зміни, що відбуваються в ній, з'ясування того, як впливає ступінь самоусвідомлення

особою своєї релігійності на визнання нею своєї національної належності. Серед проблем, які мали б розглядатися етнологією релігії, вагома роль належить проблемі етнорелігійної ідентифікації як окремої особи, так і суспільної спільноти, характер вираження ними своєї національної самосвідомості і релігійності [18, с. 81].

Дослідник Лоза А. С. виокремлює в структурі релігійної ідентифікації такі компоненти: знання, уявлення про власну релігійну групу і усвідомлення себе її членом; оцінка якостей власного релігійного напрямку, його значимості в світовій і локальній системі координат; релігійний зв'язок, що заснований на усвідомленні внутрішньої потреби в єднанні з Богом; релігійні цінності, що є базовими при характеристиці релігійної спільноти і віросповідного напрямку; релігійні переконання; релігійні практики. Таким чином, саме завдяки процесу релігійної ідентифікації у особистості формується її світоглядне самовизначення, становлення релігійної свідомості і саме в релігійних практиках проявляється рівень релігійності. Релігійна ідентифікація – це співвіднесення себе з певною релігійною групою, яке ґрунтується на схожості світоглядних орієнтирів, спільністю єдиної віри [12].

Отже, на межі предметного поля досліджень релігієзнавства та етнології у сфері зацікавлень етнології релігії є поняття етнічної та релігійної ідентичності. Взаємозв'язок етнічності та релігії виявляється у різноманітних феноменах і виявляється через процеси етнічної та релігійної ідентифікації.

Взаємозв'язок виявляється і у сфері термінології. Як зазначає Л. Филипович, термін «етнорелігійний» поширений в етнології і релігієзнавстві, він використовується, коли йдеться про певну етнічну групу, члени якої об'єднані спільним релігійним підґрунтям чи походженням.

Етнорелігійні спільноти визначають свою етнічну ідентичність, базуючись не тільки на генетичній спадкоємності або релігійній належності, але частіше всього через комбінування обох підстав. Класичним прикладом етнорелігійності можна вважати єврейський народ, який вважають найбільш відомою етнорелігійною спільнотою. Крім етнорелігійних меншин, де базовим все таки постає етнічний чинник, існують релігійні, зокрема католицькі громади, які вважають свою віросповідність частиною своєї етнічності, є й інші приклади більш чи менш відомих етнорелігійних спільнот, які включають релігійну належність до комбінованої етнічної ідентичності: парси, мароніти, боснійці, копти, аміші та інші [17, с. 62].

Висновки. Отже, етнічність та релігія становлять науковий інтерес для багатьох сфер гуманітарного знання, що і визначає міждисциплінарні підходи до їх вивчення. Ці феномени виявляються у процесі ідентифікації і становлять етнічну та релігійну (етнорелігійну) ідентичність, яка має особистісний і груповий вимір. Явища, які виникають на перетині взаємодії етнічності та релігії, є предметом зацікавлення етнології релігії.

Література

1. Андерсон Б. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма / Б. Андерсон / [пер. с англ. В. Николаева; Вступ. ст. С. Баньковской]. – М.: «КАНОН–пресс–Ц», «Кучково поле», 2001. – 288 с.
2. Арбенина В. Этничность как предмет социологического анализа / В. Арбенина [электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.sociology.kharkov.ua/docs/chten_01/arbennina.doc.
3. Белинская Е.П. Этническая идентичность: понятие, формирование, модели изменения / Е.П. Белинская, Т. Г. Стефаненко // Этническая психология. – СПб.: Речь, 2003. – С. 175-181.
4. Брас П. Етнічні групи і формування етнічної ідентичності / Пол. Р. Брас // Націоналізм: Антологія. 2-е вид. – Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 225 - 235.
5. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер; [Пер. с нем. / Сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; Предисл. П. П. Гайденко]. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
6. Гатчинсон Д. Що таке етнічність / Джон Гатчинсон, Ентоні Д. Сміт // Націоналізм: Антологія. 2-е вид. – Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 213-220.
7. Гирц К.Г. Интерпретация культур [Пер. с англ] / К.Г. Гирц. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 560 с.
8. Гнатенко П.И. Национальная психология / П.И. Гнатенко. – Днепропетровск: ДГУ, 2000. – 213 с.
9. Картунов О.В. Західні теорії етнічності, нації та націоналізму / О.В. Картунов. – К.: Університет економіки та права «Крок», 2007. – 192 с.

10. Лебедева Н.М. Этническая идентичность статус группы и тип расселения как факторы межгрупповой интолерантности / Н.М. Лебедева., А.Н. Татарко // Психологический журнал. – 2005. – Т. 26. – № 3. – С. 51-64.
11. Левкович В.П Социально-психологические аспекты проблемы этнического сознания / В.П. Левкович, Н.Г. Панкова // Этническая психология – СПб.: Речь, 2003. – С. 169-174.
12. Лоза А.С. Релігійна ідентифікація та ідентичність в сучасному українському соціумі
електронний ресурс Режим доступу: http://ubgd.lviv.ua/moodle/pluginfile.php/14596/mod_folder/content/0/2014/%D0%9B%D0%BE%D0%B7%D0%B0/L2014_1.pdf?forcedownload=1.
13. Прибиткова І. У пошуках нових ідентичностей України в етнорегіональному вимірі / І. Прибиткова // Соціологія, теорія, методи, маркетинг, 2001. – № 3. – С. 60-78.
14. Сівер О. Сутність етнічної ідентифікації як теоретична проблема етнології / О. Сівер // Схід. – 2002. – № 6. – С. 88-90.
15. Скворцов Н.Г. Проблемы этничности в социальной антропологии / Н.Г. Скворцов. – СПб: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1997. – 184 с.
16. Филипович Л. Етнологія релігії – актуальна сфера українського релігієзнавства / Л.О. Филипович // Українське релігієзнавство. – 2006. – № 40. – С. 31-46.
17. Филипович Л. Етнорелігійна ідентичність у сучасному світі: проблеми визначення і умови збереження / Л.О. Филипович // Релігія та Соціум. – 2010. – № 1(3). – С. 61-66.
18. Филипович Л.О. Етнологія релігії: конституювання нової релігієзнавчої науки / Л.О. Филипович.–Том 18, Філософія та релігієзнавство / Національний університет "Києво-Могилянська академія". – К.: Стило, 2000. – С. 79-84
19. Banks M. Ethnicity: antropological construction / Marcus Banks. – London, Routledge, 1996. – 350 p.
20. Jenkins O. B. Ethnicity and Religion / Orville Boyd Jenkins // Електронний ресурс Режим доступу: <http://orvillejenkins.com/ethnicity/ethnicityandreligion.html>
21. Jenkins R. Rethinking ethnicity / Richard Jenkins. – SAGE Publications, – 1997. – 194 p.
22. Sollors W. The invention of ethnicity/ Werner Sollors. – Oxford university press, 1989. – 294 p.
23. Warner L.W. The social systems of American ethnic groups / L.W Warner., L. Srole. – New Haven, 1954. – 452 p.

Literatura

1. Anderson B. Vobrazhaemye soobshchestva. Razmyshleniya ob istokakh i rasprostraneniі natsionalizma / B. Anderson / [per. s angl. V. Nikolaeva; Vstup. st. S. Bankovskoy]. – М.: «KANON–press–Ts», «Kuchkovo pole», 2001. – 288 s.
2. Arbenina V. Etnichnost kak predmet sotsiologicheskogo analiza / V. Arbenina [elektronniy resurs]. Rezhim dostupa: http://www.sociology.kharkov.ua/docs/chten_01/arbenina.doc.
3. Belinskaya Ye.P. Etnicheskaya identichnost: ponyatie, formirovanie, modeli izmeneniya / Ye.P Belinskaya, T. G. Stefanenko // Etnicheskaya psikhologiya. – SPb.: Rech, 2003. – S. 175–181.
4. Bras P. Etnichni hrupy i formuvannia etnichnoi identychnosti / Pol. R. Bras //Natsionalizm: Antolohiia. 2-e vyd. – Uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi. – K.: Smoloskyp, 2006. – S. 225–235.
5. Veber M. Izbrannye proizvedeniya / M.Veber; [Per. s nem. / Sost., obshch. red. i poslesl. Yu. N. Davydova; Predisl P. P. Gaydenko]. – М.: Progress, 1990. – 808 s.
6. Hatchinson D. Shcho take etnichnist / Dzhon Hatchinson, Entoni D. Smit // Natsionalizm: Antolohiia. 2-e vyd. – Uporiad. O. Protsenko, V. Lisovyi. – K.: Smoloskyp, 2006. – S. 213–220.
7. Girts K.G. Interpretatsiya kultur [Per. s angl] / K.G. Girts. – М.: «Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya» (ROSSPEN), 2004. – 560 s.
8. Gnatenko P.I. Natsionalnaya psikhologiya / P.I. Gnatenko. – Dnepropetrovsk: DGU, 2000. – 213 s.
9. Kartunov O.V. Zakhidni teorii etnichnosti, natsii ta natsionalizmu / O.V. Kartunov. – K.: Universytet ekonomiky ta prava «Krok», 2007. – 192 s.
10. Lebedeva N.M. Etnicheskaya identichnost status gruppy i tip rasseleniya kak faktory mezhgruppovoy intolерantnosti / N.M. Lebedeva., А.Н. Tatarko // Psikhologicheskii zhurnal. – 2005. – Т.26. – № 3. – С. 51–64.
11. Levkovich V.P Sotsialno-psikhologicheskie aspekty problemy etnicheskogo soznaniya / V.P. Levkovich, N.G. Pankova // Etnicheskaya psikhologiya – SPb.: Rech, 2003. – S. 169–174.
12. Loza A.S. Relihiina identyfikatsiia ta identychnist v suchasnomu ukrainskomu sotsiumi Elektronnyi resurs Rezhym dostupu: http://ubgd.lviv.ua/moodle/pluginfile.php/14596/mod_folder/content/0/2014/%D0%9B%D0%BE%D0%B7%D0%B0/L2014_1.pdf?forcedownload=1.
13. Prybytkova I. U poshukakh novykh identychnosti Ukrainy v etnorehionalnomu vymiri / I. Prybytkova // Sotsiolohiia, teoriia, metody, marketynh, 2001. – № 3. – S. 60–78.
14. Siver O. Sutnist etnichnoi identyfikatsii yak teoretychna problema etnolohii / O. Siver // Skhid. – 2002. – № 6. – S. 88–90.
15. Skvortsov N.G. Problemy etnichnosti v sotsialnoy antropologii / N.G. Skvortsov. – Spb: Izd-vo Sankt-Piterburgskogo un-ta, 1997. – 184 s.
16. Fylypovych L. Etnolohiia relihii – aktualna sfera ukrainskoho relihiieznavstva / L.O. Fylypovych // Ukrainske relihiieznavstvo. – 2006. – № 40. – S. 31-46.

17. Fylypovych L. Etnorelihiina identychnist u suchasnomu sviti: problemy vyznachennia i umovy zberezhenia / L.O. Fylypovych // Relihiia ta Sotsium. – 2010. – № 1(3). – S. 61-66.
18. Fylypovych L.O. Etnolohiia relihii: konstytuiuvannia novoi relihiieznavchoi nauky / L.O. Fylypovych.–Tom 18, Filosofiia ta relihiieznavstvo / Natsionalnyi universytet "Kyievo-Mohylianska akademiia". – K.: Stylos, 2000. – S. 79-84
19. Banks M. Ethnicity: antropological construction / Marcus Banks. – London, Routledge, 1996. – 350 p.
20. Jenkins O. B. Ethnicity and Religion / Orville Boyd Jenkins // Електронний ресурс Режим доступу: <http://orvillejenkins.com/ethnicity/ethnicityandreligion.html>
21. Jenkins R. Rethinking ethnicity / Richard Jenkins. – SAGE Publications, – 1997. – 194 p.
22. Sollors W. The invention of ethnicity/ Werner Sollors. – Oxford university press, 1989. – 294 p.
23. Warner L.W. The social systems of American ethnic groups / L.W Warner., L. Srole. – New Haven, 1954. – 452 p.

Iryna Hutkovska

Ethnicity and religion: an interdisciplinary discourse

The article analyzes the terms «ethnicity» and «religion». The author of the article writes notes that one aspect of ethnicity is as a form of intergroup social relationships this draws reader's attention to the term «identity». Among the various types of identity there are cultural, ethnic and national, religious or ethnic identity. Ethnic identity is also the method of identifying of the group or individual.

Much attention is given to ethnicity as a symbolic construction, which has psychological basis. Correlation of Religion and Ethnicity is an important scientific problem. It has different approaches. Religion and ethnicity are the objects of attention of various sciences – religion studies, ethnology, anthropology, ethnography, cultural studies, history, etc. Each of them in their context analyzes their nature, function, history and specifics of their interaction. At the crossroads of different sciences Ethnology of religion is interested in phenomena arising from the relationship between ethnicity and religion, ethnic and national religions, national church and ethnization, ethnic identification and identity, religious nationalism and ethnic-religious conflicts, and so on. Within Ethnology of religion is revealed the influence of religion in the formation of the ethnic group. Ethnology of religion explores the events and phenomena generated by the interaction of ethnic and religious factors. It is spoken in detail about process of ethnic and religion identification. Ethnic identity is the result of the process of self-awareness as part of an ethnic group. It is reported that religious identity can be individual or group. The concept of «religion identification» is based on individual inner need to realize himself by demonstrating their religious beliefs and values.

The author comes to the conclusion that religion is one of the ethnic «descriptors», important factors that may be observed to identify ethnicity.

Keywords: ethnicity, religion, ethnic identity, religious identity, religious factor.

Надійшла до редакції 29.08.2016 р.